मानः। "गङ्गायां हि न शक्नोमि वृहत्त्वाच्चेष्टितुं चिरम्" मत्स्यपु०। "अतत्वरञ्च तान् योद्धुमचिचेष्टच्च राघवौ" भट्टिः "रुरुचेष्टितभूमिषु" रघुः। "आस्ते शेते चेष्टतेऽवतिष्ठति परिधावति" भाग० ५।२६। "यदा स देवो जागर्त्ति तदेदं चेष्टते जगत्" मनुः। "चेष्टनस्पर्शनेऽनिलम्" मनुः। "तष्ट्रेव विहितं यन्त्रं तथा चेष्टयितुर्वशे" भा० शा० ३३अ०।

चेष्टक त्रि० चेष्ट—ण्वुल्। १चेष्टान्विते। २रतिबन्धभेदे पु०। "पादमेकं हृदि न्यस्य इतरेणैव चेष्टयेत्। कान्तक्रोडे स्थिता नारी बन्धोऽयं चेष्टकोमतः" स्मरदीपिका।

चेष्टा स्त्री चेष्ट-अङ्। "आत्मजन्या भवेदिच्छा इच्छाजन्या भवेत् कृतिः। कृतिजन्या भवेच्चेष्टा चेष्टाजन्या भवेत्क्रिया" इत्युक्ते कृतिजन्ये क्रियासाधने कायिके व्यापारे। "चेष्टावदन्त्यावयवित्वं शरीरत्वम्" सि०मु०। "बाह्यैर्विभावयेल्लिङ्गैर्भावैरन्तर्गतं नृणाम्। स्वरवर्णेङ्गिताकारैश्चक्षुषा चेष्टितेन च। आकारैरिङ्गितैर्गत्या चेष्टया भाषितेन च। नेत्रवक्त्रविकारैश्च गृह्यतेऽन्तर्गतं मनः" मनुः "चेष्टा हस्तास्फालनादि" कुल्लू०। "चेष्टाभोजनवाग्रोधे नेत्रादिप्रतिभेदने" याज्ञ०। "वायोस्तु स्पर्शनं चेष्टां व्यूहनं रीक्ष्यमेव च" याज्ञवल्क्येन तस्य वायुकार्य्यत्वमुक्तम्।

चेष्टानाश पु० चेष्टायानाशोऽत्र। प्रलयकाले राजनि०।

चेष्टाबल न० ज्योतिषोक्ते ग्रहाणां बलभेदे तच्च वृहज्जा० उक्तं यथा

"उदगयने रविशीतमयूखौ वक्रसमागमगाः परिशेषाः। विपुलकरा युधि चोत्तरसंस्थाश्चेष्टितवीर्ययुताः परिकल्प्याः" वृ० जा०।

"अधुना चेष्टाबलं दोधकेनाह उदगयने इति मकरादिराशिषट्कमुत्तरमयनं कर्कटादिषट्कं दक्षिणमयनमिति। उदगयने उत्तरायणे रविशीतमयूखौ सूर्य्यचन्द्रमसौ बलिनौ भवतः। परिशेषाः भौमबुधगुरुसितसौराः वक्रगाः विपरीतगतयो बलिनो भवन्ति तथा समागमगाश्चन्द्रेण सहिताः बलिन एव चन्द्रेण संयोगो ग्रहाणां समागमशब्दवाच्यः रविणा सहास्तमयो भौमादीनां परस्परं युद्धम्, उक्तञ्चाचार्य्यविष्णुचन्द्रेण "दिवसकरेणास्तमयः समागमः शीतरश्मिसहितानाम्। कुसुतादीनां युद्धम् निगद्यतेऽन्योन्ययुक्तानामिति" विपुलकरा इति विपुलाः करा येषां ते विपुलकराः विस्तीर्णरश्मयो बलिनो भवन्ति शीघ्रकेन्द्रे द्वितीयतृतीयपदस्थे ग्रहस्य विपुलकरत्वं प्रायः संभवति वक्रासन्नत्वात् युधि संग्रामे चोत्तरसंस्था बलिन एव। कुसुतादीनां युद्धमित्युक्तम् तत्र यः उत्तरदिग्भागसंस्थितो जयी स च बलवान् उत्तरसंस्थत्वमत्रोपलक्षणार्थम्। यस्तेजस्वी स एव बलवान्। तत्रैतज्जयलक्षणम् "दक्षिणदिक्स्थः परुषोवेपथुरप्राप्तसन्निकृष्टतनुः। अधिरूढोविकृतोनिःप्रभो विवर्णश्च यः स जितः। उक्तविपरीतलक्षणसम्पन्नो जयगतो विनिर्द्दिष्टः। विपुलः स्निग्धोद्युतिमान् दक्षिणदिक्स्थोऽपि जययुक्तः" इति एतच्छुक्रस्य प्रायः सम्भवति यस्मात्पुलिशाचार्यः "सर्वे जयिन उदक्स्था दक्षिणदिक्स्थो जयी शुक्रः" इति एतच्चेष्टाबलम्। एषामन्यतमेन संयुक्तश्चेष्टाबलसंयुक्तो भवति" भट्टोत्पलः।

चेष्टित त्रि० चेष्ट—कर्त्तरि क्त। १चेष्टायुक्त। भावे क्त २गतौ ३कायादिव्यापारे च न० मेदि० चेष्टाशब्दे उदा०।

चैकित्य पुंस्त्री चेकितस्य गोत्रापत्यम्। गर्गा० यञ्। चैकितर्षेर्गोत्रापत्ये तस्य छात्रः कण्वा० अण् यलोपः। चैकित तच्छात्रे।

चैकित्सित्य पुंस्त्री चिकित्सितर्षेरपत्यम् गर्गा० यञ्। चिकित्सितर्षेरपत्ये ततः कण्वा० छात्रे अण्। चैकित्सित। तच्छात्रे। [स्त्रियां अणन्तत्वात् ङीप्।

चैकीर्षित त्रि० चिकीर्षित एव प्रज्ञा० अण्। चिकीर्षिते

चैटयत त्रि० चेट इव यतते यत—अच् ततः स्वार्थे अण्। चेटतुल्ययत्नशीले तस्यापत्यं त्रिका० फिञ्। चैटयतायनि तदपत्ये पुंस्त्री। स्त्रियां क्रोड्या० ष्यङ् चैटयत्या। चैटयतानां विषयः भौरिक्या० विधल् चैटयतविध तद्विषये न०।

चैतन्य न० चेतन एव, चेतनस्य भावो वा ष्यञ्। वेदान्तिमते चित्स्वरूपे १परमात्मनि न्यायादिमते २आत्मधर्म्मे चेतनायाम्। "चैतन्यमात्मनोविद्यान्न बिभेति कुतश्चन" श्रुतिः वेदान्तिमते राहोः शिर इतिवद् अभेदे षष्ठी, अन्यमते भेदे। "शरीरस्य न चैतन्यं मृतेषु व्यभिचारतः" भाषा० ३प्रकृतौ मेदि०। "प्रकृतिश्च दृष्टान्तानुपरोधात्" शा० सू० चैतन्यस्य जगत्प्रकृतित्वाऽङ्गीकारेण तथात्वम्। "चैतन्यं परमाणूनां प्रधानस्यापि नेष्यते ज्ञानक्रिये जगत्कर्त्र्यौ दृश्येते चेतनाश्रये" वेदान्तका०। चेतन एव स्वार्थे ष्यञ्। ३शचीगर्भजाते